

**СВЯТО-МИХАЙЛІВСЬКИЙ  
ВИДУБИЦЬКИЙ МОНАСТИР  
У ПЕРІОД РЕВОЛЮЦІЙНИХ  
ПОДІЙ В УКРАЇНІ (1917 – 1922)  
ТА ЙОГО РУЙНАЦІЯ В ЧАС  
БІЛЬШОВИЦЬКОЇ ВЛАДИ (1936)**

Протодиякон  
Василь ДІДОРА

Історія Видубицького Свято-Михайлівського монастиря початку 20-го сторіччя схожа до історії всіх монастирів м. Києва, та й України зокрема. Революційні події 1905 – 1907 та 1917 рр. у Російській імперії та в Україні, боротьба за владу, перехід влади з «рук в руки», прихід до влади більшовиків-безбожників – все це вплинуло на церковне і монастирське життя в Україні. Колись відносно заможну обитель поступово позбавили всіх земельних угідь, які були чи не єдиним джерелом доходів, часті напади на монастир з метою грабежу, військові події у Києві і часткове руйнування монастирських храмів призвело до того, що древня Видубицька обитель втратила всі умови для існування. Однак, всі ці події потребують детального вивчення.

Саме тому **метою** написання даної статті є на підставі архівних матеріалів, наукових досліджень та публікацій викласти історію обители початку 20-го сторіччя, а також виявити й спростувати розбіжності й неточності, які простежуються в попередніх дослідженнях та публікаціях стосовно закриття монастиря.

Враховуючи той факт, що до історії Видубицького монастиря 20-

*У статті розглядається історія Свято-Михайлівського Видубицького монастиря напередодні та у період революційних подій в Україні 1917 – 1921 рр., а також в роки більшовицької влади, яка ліквідувала чернечий осередок на Видубичах у 1936 р. Особливу увагу приділяється трагічним подіям 6 червня 1918 р., – вибуху на Звіринецьких порохових складах, внаслідок якого Видубицька обитель сильно постраждала.*

**Ключові слова:** Свято-Михайлівський Видубицький монастир, обитель, ігумен, архимандрит, намісник, братія.

Archdeacon Vasyi DIDORA  
ST. MICHAEL'S VYDUBYCHI  
MONASTERY DURING THE  
REVOLUTIONARY EVENTS IN  
UKRAINE

*The article is devoted to the history of the St. Michael's Vydubychi monastery before and during revolutionary events of 1917 – 1921 years and in the years of Bolshevik reign, which destroyed the monk's community of Vydubychi in 1936. Especially there mentioned tragic event, which took place on the 6th of June 1918, – the explosion on Zvirynets powder-storehouses,*

го сторіччя зверталось не так уже й багато істориків, дана стаття є в деякій мірі першим дослідженням цього питання. Частково історії обителі на початку 20-го сторіччя торкались у своїх дослідженнях Кі-

*because of which Vydubuchi monastery suffered greatly.*

**Key words:** *St. Michael's Vydubychi cathedral, church, Father-Superior, governor, community*

лессо Т. С. [41], Логвин Г., Панащенко В. [43], Ульяновський В. І. [48]. Однак, найбільше інформації нам вдалось відшукати у Центральному Державному Історичному Архіві України в м. Києві, зокрема у Фонді №130, який є фондом Видубицького монастиря [4 – 32] та у Центральному Державному Архіві Вищих Органів Влади у м. Києві [33, 34], які подають нам най до-стовірніші факти з історії обителі тих часів.

На початку 20-го сторіччя настоятелем Свято-Михайлівсько-го Видубицького монастиря був призначений ще 27 жовтня 1882 р. архімандрит Євлогій, який керував обителлю до 1909 р. За роки свого управління отець Євлогій значно потрудився, примножуючи славу древньої обителі.

Відмітимо, що архімандрит завжди цікавився історією взагалі і історією Видубицької обителі зокрема. Він спонукав знаменитого професора КДА Степана Тимофійовича Голубева до того, щоб написати капітальну історію Видубицького монастиря. Євлогію належить перша публікація матеріалів натурального огляду Свято-Михайлівської церкви і розкопок біля неї, проведених у 1886 р. [40, с. 651 – 652]. Окремо слід зазначити, що Євлогій був ініціатором відкриття спеціального училища при монастирі для хлопчиків (набирали по 12 чоловік), де викладалися Закон Божий, Священна історія, російська мова, арифметика, каліграфія, спів, столярне ремесло [2, арк. 2 – 5; 10, арк. 21].

За часів керівництва монастирем архімандритом Євлогієм обитель досягла чи не найвищого рівня свого розвитку. Так, на початку 20-го ст. тут проживало 150 чоловік братії з послушниками і різноробочими [6, арк. 22; 7, арк. 23; 8, арк. 22; 10, арк. 18; 11, арк. 5].

14 січня 1908 р. Духовна Консисторія видала указ, згідно з яким архімандрит Євлогій, на ввіреному йому окрузі повинен був зібрати старовинні облачення і інші предмети церковного призначення і представити їх на виставку, яку у лютому 1909 р. влаштувало Київське Кустарне Товариство у залах Музею імператора Миколая II [9, арк. 12].

Окрім того, архімандриту Євлогію належить ще одна не менш важлива справа – побудова нового приміщення для архі-

ву і бібліотеки. 22 травня 1902 р. у своєму проханні на ім'я митрополита Феогноста, він констатував, що монастирська бібліотека з архівом містить рідкісні видання 16 – 19 ст., і вказував, що існуюче книгосховище мале і тісне, а тому багато книг «розтикано» у різних приміщеннях (у ризниці, в церквах, у дзвіниці), а бібліотека «как по древности так и по количеству и качеству книг» досить пристойна. Слід сказати, що бібліотека після відновлення Свято-Михайлівської церкви (після пожежі 1760 р.) зберігалася саме в ній на хорах, а потім власне у Благовіщенському храмі. А на той час у колекції бібліотеки було понад 150 книг і журналів [5, арк. 1 – 8 зв.]. Євлогій просив у Консисторії дозволу на будівництво, а для економії коштів пропонував приміщення прибудувати до західної стіни дзвіниці. Будівництвом повинен був керувати єпархіальний архітектор Є. Ф. Єрмаков.

26 червня 1902 р. Консисторія надала дозвіл, а митрополит затвердив рішення про будівництво [17, арк. 87 – 99 зв.]. Однак незважаючи на поспішність всіх рішень монастир тільки 10 лютого 1903 р. уклав контракт з київським купцем Феодотом Олександровичем Альошиним, який мав виконати всі роботи. Будівництво планувалось розпочати 26 березня і завершити до 30 червня, або ж «в крайньому разі» до 20 липня. [17, арк. 104 – 106]. Однак всі роботи, у тому числі і внутрішні, були завершені аж у 1904 р.

Бібліотеку і архів, як і планувалось, розмістили на другому поверсі, а внизу – церковну крамницю і приміщення для пневматичної системи опалювання [17, арк. 8 зв.; 12, арк. 1 зв. – 2]. Тоді ж було повністю замуровано вхідні ворота у першому ярусі.

Наказом Святійшого Синоду від 31 грудня 1909 р. архімандрит Євлогій був відправлений на спокій [49, с. 5].

31 грудня 1909 р., указом Священного Синоду новим намісником Видубицького монастиря призначили еклесіарха Лаври архімандрита Назарія [4, арк. 80]. А вже наступного року навесні Видубицький монастир був піднесений до ступеня першокласного монастиря [50, с.74].

Архімандрит Назарій був непересічною, як для того часу особою. За свого життя він став кавалером державних орденів святої Анни 4-го, 3-го (1904 р.), 2-го (1905 р.) і 1-го (1913 р.) ступенів, святого Станіслава 3-го ступеня, святого Володимира 4-го (1908 р.) і 3-го (1910 р.) ступеня, а також медалі в пам'ять війни 1877 – 1878 рр. і Червоного хреста за допомогу хворим і пораненим під час російсько-японської війни (1906 р.). Пізніше вже у єпископському сані владика Назарій у 1911 р. був нагороджений діамантовою панагією [20, арк. 6 зв. – 27].

Видубицький монастир новий намісник архімандрит Назарій прийняв 11 січня 1910 р., а вже 30 січня того ж року його висвятили на єпископа Черкаського і призначили четвертим вікарієм Київської єпархії [3, арк. 8 – 149; 20, арк. 4 зв. – 17].

Будучи людиною високого інтелекту, єпископ Назарій 1 липня 1910 р. застрахував всі монастирські будівлі на загальну суму 155.448 крб. з річною виплатою 128 крб. 45 коп. [19, арк. 1], а також його стараннями 28 березня 1911 р. в обитель провели телефон, який діяв до 1917 р., коли його «реквізували» для армійських потреб [21, арк. 2 – 5]. Слід сказати, що монастир досить активно користувався засобом зв'язку. Про це свідчать платіжні квитанції. Так, з 29 березня по 1 липня 1912 р. монастир заплатив 27 крб. 60 коп., а з 1 липня 1913 р. по 1 січня 1914 р. – 54 крб. [22, арк. 5, 7].

На долю єпископа Назарія і на ввірену його керівництву обитель на початку 20-го ст. випали тяжкі випробування. З початком Першої світової війни, коли над Києвом (і над монастирем, зокрема) нависла небезпека, 20 серпня 1915 р. була оголошена евакуація [23, арк. 1]. Монастирське майно, яке належало вивезти, складало майже 450 пудів (43 пуди: найцінніші речі, які потрібно було б вивезти обов'язково (чудотворні ікони, мощі святих, коштовності ризниці), інші цінні речі – 200 пудів (покривала, богослужбове начиння, бібліотека, архів); ручний багаж братії – 150 пудів і 50 пудів продукти проживання). Крім того у обителі на той час було біля 100 чоловік братії (настоятель, 13 ієромонахів, 11 ієродияконів, 18 ченців, 32 послушники, 25 хлопчиків-сиріт). Для всього цього потрібний був один вагон 3-го класу і один вантажний вагон. На щастя, загроза для Києва минула і з обителі нічого не вивозили [25, арк. 7 – 7 зв.]. Проте в монастир поселили солдатів і розмістили військовий госпіталь [25, арк. 36; 22, арк. 50 – 52]. У травні 1915 р. 7-ю будівельною бригадою для спорудження укріплень був вирубаний практично весь монастирський ліс (13343 дерева) [23, арк. 1 зв.].

У 1916 р. монастир повинен був пожертвувати на армію 1200 крб. Імператриця Олександра Федорівна просила всі православні обителі створити спеціальний загін з ієромонахів і ієродияконів для належного поховання воїнів у фронтових умовах. Святійший Синод 23 вересня 1916 р. видав указ про те, щоб присилати ченців «по возможности, просвещенных, мужественных и добровольно желающих отправиться на служение в действующую армию» [26, арк. 1 – 4]. Оскільки у Видубицькому монас-

тирі перебували старі і німецькі монахи і хлопчики з училища, то обитель нікого не відправила у військо.

У монастирському літописі за 1914 – 1918 рр., який нам вдалося відшукати у Центральному Державному історичному архіві України м. Києва, 1917 р. починається таким повідомленням: «5 марта была объявлена революционная свобода России, которая, не понимая добра, причинила много бед, несчастий и разорение хозяйства диким самонаравием и грабежами» [23, арк. 1 зв.].

Незважаючи на складні політичні умови, монастир все ж знаходив кошти на реставрацію храмів. Так упродовж 1917 р. в обителі відремонтували калориферні печі в трапезній Преображенській церкві, реставрували сяйво на іконі спасителя у Георгіївському соборі, а пізніше почистили і весь іконостас. Слід згадати, що на цей час основним джерелом прибутків було монастирське кладовище, адже було багато бажаючих знайти останній спочинок у стінах древнього монастиря.

А в цілому, за свідченням скабрника – ієромонаха Митрофана, прибуток монастиря у 1917 р. склав 105.583 крб. Щоб ця сума не була «захмарною» для людської свідомості пригадаємо, що монастир отримав значну суму за вирубку лісу у зв'язку з прокладанням залізничної дороги через ліс, який належав монастиреві [14, арк. 135 – 136].

У зв'язку з прокладанням Германівської залізничної вітки, яка повинна була проходити через монастирські володіння, обитель позбавлялася 8 десятин 404 кв. сажнів землі. Правління монастиря погоджувалось віддати частину землі у хуторі Круглик під будівництво залізнодорожної гілки, однак просило, щоб, якщо це можливо землю відділити якомога ближче до краю маєтку, однак правління залізної дороги вирішило по-іншому забажавши забрати частину землі посеред ділянки, де знаходився дубовий ліс [24, арк. 5 – 5 зв., 7 – 9 зв.]. Монастир вимагав від Правління спілки залізнодорожних гілок суму у 120 тис. 104 крб. Однак 9 травня 1914 р. від завідуючого відлученням майна прийшов лист-відповідь у якому вказувалося, що сума, яку вимагав монастир завищена [24, арк. 4]. Після роботи Київської Оціночної Палати монастирю запропонували тільки 30 тис. 479 крб. [24, арк. 40 – 40 зв.].

Лютнева революція у Росії призвела до випадків мародерства і у Києві. Постраждав від цього і Видубицький монастир. Все почалось з того, що вночі з 30 на 31 червня «група озброєних грабіжників», зв'язавши сторожів, напали на монастир. Злочинці, вдершись до келії скабрника ієромонаха Митрофа-



на, почали погрожувати йому револьверами і шаблями, вимагаючи 3000 крб. [23, арк. 2]. 19 жовтня 1917 р. Київська міська реквізиційна комісія у монастиря відібрала телефонний апарат разом з кабелем, який віддали канцелярії Перев'язочного пункту при башні № 2 на Печерську [21, арк. 10; 25, арк. 41 зв.].

На той час у монастирі перебувало 14 ієромонахів, 12 ієродияконів, 12 монахів, 3 священники на спокої, 12 послушників, 24 робітники (8 чоловіків і 16 жінок) [27, арк. 1 – 2].

Наприкінці 1917 р. – на початку 1918 р. християни в хуторі Круглик вирубали понад 3 тисячі дерев, що завдало збитків монастиреві на суму 10 тис. 996 крб. [23, арк. 7 зв.].

Однак найстрашніші події чекали монастир у наступному 1918 р. На початку січня з монастирського луку біля урочища Бондариха жителі с. Вишеньки розікрали монастирське сіно, яке незважаючи на те, що були встановлені імена грабіжників, так і не вдалося повернути. 23 січня більшовики, захопивши Звіринець, разом з ним пограбували і монастир. 27 січня на монастирський хутір Круглик напали жителі сусідніх сіл, пограбували і прострілили руку послушнику Павлу Сачу, який намагався чинити опір грабіжникам [23, арк. 2]. В силу цих обставин монастиреві не залишилося нічого іншого, як найняти «революційну охорону», і вже у лютому обитель заплатила «Революційному воєнному штабу» 500 крб. за надані послуги [14, арк. 19, 74, 162].

Та найбільшою трагедією цього періоду для монастиря став вибух на Звіринецьких порохових складах, внаслідок якого страшенно постраждали всі будівлі. Вибухи супроводжувалися сильними руйнуваннями цивільної забудови на прилеглий території і чималими людськими жертвами; вони вразили навіть віддалені куточки Печерська (постраждала навіть резиденція гетьмана П. Скоропадського на Липках) [53]. У Видубицькому монастирі були поранені три особи, а монах Патрицій від отриманих ран помер, так і не прийшовши до тями. На щастя монастир відбувся не значними людськими втратами, адже у Свято-Троїцькому Іонівському монастирі загинуло 12 монахів [52].

Місцева влада одразу ж організувала в багатьох районах міста пункти безкоштовного харчування потерпілих. Вони були в Інструкторській школі на Звіринці, Києво-Печерській лаврі та у Видубицькому монастирі [52; 53].

Для розслідування наслідків трагедії була залучена й місцева пам'ятко охоронна організація – «Центральний комітет охорони пам'яток старовини і мистецтва в Україні» [45, с. 23, 25]. Збитки від вибуху склали понад 500 тис. крб.

За таких масштабних пошкоджень Ф. Л. Ернст у своєму звіті вказував, що монастир постраждав «сравнительно легко» [35, арк. 2].

У серпні монастир звертався за допомогою у Міністерство віросповідань гетьманського уряду Павла Скоропадського. І хоч уряд пообіцяв частково покрити витрати, кошти так і не були виділеними. Незважаючи на те, що всі будівлі монастиря були застрахованими, монастир отримав тільки 489 крб. за зруйнований будиночок у саду [14, арк. 125 зв.]. Всі наслідки вибуху від ремонту даху і вікон у храмах, до розчищення території від уламків і землі обитель змушена була ліквідувати своїми власними силами [31, арк. 3 зв. – 5 зв., 6 – 8]. Слава Богу у 1918 р. монастир поповнився новою братією: було пострижено 5 послушників. Таким чином на 1918 р. в обителі проживало 78 насельників: настоятель, ігумен на спокої, 14 ієромонахів (з яких 6 штатних і 8 поза штатних), 11 ієродияконів (8 з яких поза штатні), 19 монахів (17 з яких позаштатні) і 4 послушники.

Кінець 1918 р. приніс монастиреві нові несподіванки. Уряд гетьмана Павла Скоропадського був повалений. До влади прийшла Директорія УНР, члени якої пограбували монастирський хутір Крутлик, забравши усе сіно, п'ять возів вівса, коня, збрую, 4 корови, дрова, інструменти, посуд і т. п., загальною сумою на майже 40 тис. крб. [30, арк. 6 – 7 зв., 11 – 11 зв.]. Слід віддати належне гетьману П. Скоропадському, адже, за його короткочасного правління, зі зміною політичного режиму в Україні ставлення до релігійних питань теж змінилися у кращий бік. У «Законі про тимчасовий державний устрій України», зокрема зазначалося, що «первенствующою в Українській Державі є віра християнська, православна» (пункт 9). Таке конституційно-правове закріплення статусу традиційної (православної) релігії різко відрізнялося від не визначеної до кінця позиції Центральної Ради [39, с. 39]. Однак, негативним моментом у діяльності уряду Скоропадського було те, що вони не подбали про утворення національної ієрархії Православної Церкви в Україні, і 1918, як і 1917 р., за словами професора І. Власовського, був з цього погляду втрачений для відродження Української Православної Церкви [37, с. 36]. Ми не можемо «нарікати» і на уряд УНР, адже, як ми знаємо, саме Симон Петлюра чи не вперше у 20 ст. заговорив про потребу створення Українського Патріархату.

Складані умови для монастиря тривали і у наступному 1919 р. Влада від Директорії перейшла до більшовиків, які почали встановлювати свої порядки. Вже 20 лютого «комісар Консисторії» Іван Врона видав указ, згідно з яким монастир по-

винен був подати інформацію про стан банківських рахунків і монастирської казни, при цьому вказавши, що від тепер всі розходи будуть контролюватися ним.

Потім вночі з 10 на 11 квітня 1919 р. під виглядом обшуку, червоноармійці вдерлися у монастир і пограбували його, забравши гроші з каси, а у ієромонахів позабирали всі гроші і особисті речі (на загальну суму понад 9 тис. крб.). Наступний обшук обителі був проведений 30 липня. За словами скарбника ієромонаха Митрофана: «Приехали извощиком два субъекта с подозрительным поведением и распросами о входах и выходах из монастыря, вечером о них сообщили в месную районную милицию, приехали в монастырь для охраны братчики Далинский и Бондарь с винтовками. В 3 часа ночи бандиты через ограду ворвались в монастырь около 30 человек, некоторые вооружены. Врывались в братские келий, предъявляя ордер Чрезвычайки для обыска, не хранится ли в монастыре оружие. В доме настоятеля и казначея побили 5 дверей. Из денег и вещей ничего не взяли: в кассе было 300 руб. В помещение благочинного проникли через окно по лестнице. Все перевернули, но ничего не взяли. Все это творилось до 6 часов утра 31 июля. Милиция явилась поздно, погналась за ними. В 10 утра пришел милиционер посмотреть в порядке ли казна. После него человек 12 солдат и матросов, созвали братию и сказали, что производили обыск законным порядком и передали ордер» [30, арк. 1 – 1 зв.; 28, арк. 8 – 8 зв. 4 – 47 зв.].

Ще один обшук проводився 16 серпня, під час якого знову начебто шукали зброю, однак, нічого не знайшовши, покрали особисті речі насельників і арештували без підтвердження підстав ієромонаха Варлаама, якого, щоправда, на наступний день відпустили [30, арк. 8 – 9 зв., 20].

Братія монастиря, у доповідній благочинному монастиря архімандриту Амвросію від 10 листопада 1919 р. у розпачі писала: «взяли казну, в банках аннулированы все капиталы, постоянно реквизируют продукты и одежду, переписали имущество и наконец переименовали монастырь в «трудовую коммуну». За три года революции хозяйство монастыря оказалось почти полностью уничтоженным: лес вырублен, земля захвачена крестьянами, имущество разграблено, запасы продовольствия и предметов первой необходимости реквизированы, кирпичный завод в Корчеватом разорен. Шесть раз монастырь подвергался вооруженному нападению. Во время одного из таких нападений 28 марта 1919 г. был убит послушник Симеон Приходько, который



был послан сообщить властям о нападении бандитов и грабеже монастыря. А потери от взрыва на Зверинце в 500 тыс. руб. так и оставались не компенсированными» [30, арк. 12 – 13].

8 – 10 червня 1920 р., під час відступу білополяків і артобстрілу Києва червоноармійцями, монастир практично «не постраждав». Кілька снарядів вибухнуло поблизу Михайлівського храму, однак все обійшлося тільки вибитими вікнами. У головну баню Георгіївського собору потрапило два снаряди та один – в бічну. Внаслідок цього вкотре вилетіли вікна і були значні пошкодження всередині храму [31, арк. 1 – 1 зв, 8 зв.].

Цього разу монастир вже не мав можливості власними коштами і матеріалами все відремонтувати. Однак, зареєстрована парафіяльна церковна громада все ж змогла підтримати храм і провести елементарний ремонт [31, арк. 1].

Слід сказати, що в цей час, у зв'язку з арештом Київського митрополита Антонія (Храповицького) у січні 1919 р., намісник монастиря єпископ Назарій керував Київською єпархією. Пізніше, коли Митрополит Антоній повернувся у Київ, то передав 3 листопада 1919 р. управління єпископу Никодиму (Кротову), а той у свою чергу, покидаючи Київ, 9 листопада передав управління єпархією єпископу Назарію, який керував нею до 13 серпня 1921 р.

Прийнявши керівництво Київською єпархією, єпископ Назарій переніс свою резиденцію в Михайлівський Золотоверхий монастир і тимчасово мешкав у одному з номерів готельних корпусів. Вночі з 6 на 7 березня 1919 р. більшовики заарештували владика, а разом з ним 23 братчики монастиря і 4 приватні особи [42, с. 49; 38, с. 225]. Під наглядом охорони всі вищеназвані особи були доставлені в приміщення ЧК. Що правда 8 березня 1919 р. майже всі заарештовані були звільнені. З них було взято розписку, що вони з'являться до ЧК за першою ж вимогою [47, с. 39].

Єпископ Назарій був одним із ініціаторів (під зверненням підписалися сім архієреїв) «звернення до віруючих українців» не визнавати рішення Губерніального Собору Київщини 22 – 26 травня 1921 р. [46, с. 110].

Після видання більшовицьким урядом декрету «Об отделении церкви от государства и школы от церкви» (20 березня 1919 р.), та «Декрету Рабоче-Крестьянского Правительства» (квітень 1919 р.), Церква втрачала все майно. Відповідно всі монастирські землі від тепер оголошувались народною власністю, а монастирі перетворювались на «трудові комуни». Більшість

земель з цінними багатокультурними садами і городами, з промисловим розведенням пасік і риболовства віднесли до особливої категорії земель, які не підлягають розділенню в користування [13, арк. 2].

У «Докладе о ликвидации монастырских земледельческих хозяйств» йшлося, зокрема про те, що при ліквідації монастирських господарств «неволяно приходится задуматься над тем, как поступить с монахами, работавшими в этих хозяйствах». Пропонувалося або виселити їх з тих господарств, або реорганізувати господарства і дати монахам можливість далі працювати на загально-державних засадах. Вирішили, згідно з 10 пунктом декрету «Об отделении церкви от государства и школы от церкви» забрати всі монастирські землі і господарства на користь держави і змусили монахів негайно прислати свої сили для праці на користь суспільству. Тим більше, що серед робочих монахів є старожили, які все своє життя працювали над належним виглядом і високою продуктивністю пасік, риборозведень і питомників [13, арк. 1, 2 зв.].

Свято-Михайлівський Видубицький чоловічий монастир заради свого збереження змушений був подати для радянських органів «Список членов Киево-Выдубицкой сельскохозяйственной и ремесленной трудовой коммуны», згідно з якими всі насельники тепер перетворились на комунарів. Так єпископ Назарій іменувався тепер Назарій Михайлович Бінов і числився писарем, скарбник монастиря ієромонах Митрофан – Митрофан Іванович Шинкар'єв і числився скарбником комуни. Всі інші монахи тепер ставали ковалями, столярами та чорноробчими [15, арк. 1 – 2].

В силу всіх цих обставин 19 липня 1919 р. Видубицька братія вирішила створити у стінах обителі Свято-Георгіївську громаду «для поддержания веры и сохранения церковного имущества и выполнения религиозных обрядов». Для створення управління громади було зібрано всіх монахів (31 особа), які повинні були прийняти всі храми монастиря і забезпечити проведення богослужінь (але тільки церковно-слов'янською мовою), адже у липні 1919 р. патріарх Тихон видав указ з заборонаю звершувати богослужіння українською мовою [28, арк. 57 – 57 зв.].

В обов'язки громади також входило піклування про збереження належного стану всіх монастирських будівель, бібліотеки, архіву, ризниці і монастирського кладовища. Головою громади обрали Сороку Саву Феодотовича, заступником – Гончарова Олександра, секретарем – ієромонаха Порфирія, а

скарбником – ієромонаха Митрофана. Були складені, також, списки прихожан громади, у які записались понад 600 чоловік [28, арк. 5 – 13, 24 – 24 зв., 40 – 41., 61 – 81]. Невдовзі число громади збільшилося до 800 чоловік [29, арк. 1 – 16]. Києво-Видубицька Свято-Георгіївська Церковно-Релігійна громада (під назвою «Києво-Видубицький чоловічий монастир») одразу ж склала свій устав, який регламентував всі подальші її дії. 26 квітня 1920 р. община просила у Відділу Управління дозволу на отримання штампу і печатки, зареєстрованої Відділом Управління Губревкому [28, арк. 3 – 4 зв., 22, 23 – 28 зв.].

При цьому 14 липня 1919 р. єпископ Назарій (на той час керуючий Київською митрополією), видав указ для Видубицького монастиря, яким забороняв ігумену під загрозою позбавлення сану допускати до служби без дозволу єпархіальної влади сторонніх священнослужителів. В разі ж самостійного звершення служб сторонніми священиками обов'язково складати відповідний акт [28, арк. 53].

18 серпня 1919 р. «административный отдел Киевского окружного исполнительного комитета и его подотдел культуры» видав указ «в Выдубицкий монастырь»: «предлагается передать религиозному объединению с. Братской Борщаговки через его уполномоченного следующие религиозные предметы: 5 полных комплектов одежды, кадьлицу, ручной крест, мирницу. Составить акт передачи и переслать нам в 2-х экземплярах» [18, арк. 32].

У лютому 1920 р. знову зафіксовані випадки самостійного вилучення монастирського лісу, а монастир у зв'язку з відсутністю реєстрації «трудової артілі» не мав права відстояти свої права [28, арк. 23].

19 травня 1920 р. Наркомат земельних справ затвердив «Нормативный устав трудовой хлебоделческой артели», куди вписали «Киево-Видубицкую сельскохозяйственную и ремесленную артель» [28, арк. 83 – 86 зв.].

Серпень 1920 р. приніс монастиреві нові неприємності. Річ у тому, що у серпні монастирський хутір Круглик (15 десятин) захопив «Культсовхоз». Така акція викликала невдоволення у Видубицької «трудової артілі», адже ця земля годувала понад сто працівників. Саме тому «артіль» просила повернути їй землю для підтримання культури у Радянській державі, однак отримала відмову: «артель монашеская не зарегистрирована и не может быть зарегистрирована, а в Круглике создан показательный агропункт» [28, арк. 92 – 94].

Незважаючи на складне становище, монастир все ж знаходив деякі кошти для свого існування, однак основним джерелом доходів було монастирське кладовище [18, арк. 33 зв., 38 зв., 40 зв., 65 зв.].

Наприкінці 1921 р. з великими труднощами нарешті вдалося перереєструвати статут «Киево-Выдубицкой сельскохозяйственной и ремесленной артели», що дозволяло брати в оренду землю для «артілі». І вже у листопаді того ж року вдалося домовитись про оренду на Звіринці частини саду розміром 4,5 десятини [28, арк. 87, 90].

Поряд з цим монастир продовжував клопотати про повернення йому землі у хуторі Круглик. 28 лютого 1922 р. внаслідок чергового прохання братії було надано город для обробітку розміром в 1 десятину 1800 квадратних сажнів. [28, арк. 89]. Замість цього у монастиря 2 травня 1922 р. відібрали останню ділянку фруктового саду (369 груш, 259 яблунь, 73 сливи угорки, 19 слив морельок, 35 грецьких горіхів, 21 абрикос, 23 вишні, 2 черешні, 25 кущів смородини). А 25 липня монастир зобов'язали здати урожай фруктів не менше 25 пудів яблук і 35 пудів груш (цікаво з якого саду?) [28, арк. 108, 111]. А монастиреві на цей час належало всього лиш 1,5 десятини землі на Звіринці і орендований сад розміром 4,5 десятини [28, арк. 115].

Крім цього, 26 лютого 1922 р. ВЦВК ніби для надання допомоги голодуючим постановив конфісковувати з храмів всі коштовні церковні речі, в тому числі і священне начиння й інші богослужбові церковні предмети [44, с. 28]. Ця доля не оминула і Видубицьку обитель. Нам, на жаль не вдалося віднайти відповідного документа, який завсідчував би, що саме було забрано з монастиря, однак знаємо, що приблизно у цей час з Георгіївського собору пропала срібна з позолотою (прикрашена діамантами) рака з частинками мощей різних святих. А станом на 1 квітня 1923 р. по Україні вилучено: золота – 26 пудів 8 фунтів 36 золотників, срібла – 24 565 пудів 9 фунтів 51 золотник; золотої монети – 6185 крб., срібної монети – 229 пудів 34 фунти 66 золотників; діамантів та іншого коштовного каміння – 1 пуд 34 фунти 18 золотників, тощо [51, с. 111].

Навесні 1923 р. (23 березня) більшовики заарештували намісника монастиря єпископа Назарія. Про події цієї ночі в особистій справі Назарія залишилася записка, яку написав архімандрит Митрофан: «В ночь с 22 на 23 марта в 11 часа чекисты городской Чрезвычайки арестовали епископа Назария, настоятеля Выдубицкого монастыря и увезли в автомобиле не-

известно куда. Казначей архимандрит Митрофан. 1923 года в ночь на 23 марта в 12 часов (Великий Четверток)» [20, арк. 28]. У Видубицьку обитель єпископ Назарій більше не повертався. Т. С. Кілессо наводить інформацію, що «єпископ Черкаський отець Назарій (дивний титул – *протодияк. В. Д.*) – знавець історії, добра і лагідна людина – не міг залишити свою обитель і залишився тут сторожем і працював двірником до самої смерті» [41, с. 33]. Однак на думку В. І. Ульяновського – це звичайнісінька вигадка. Дослідник стверджує, що єпископа Назарія разом з іншими архієреями перевели з київської в'язниці в московську Бутирку, але 24 серпня того ж року звільнили. У 1925 р. Святійший Патріарх Тихон возвів Назарія в сан архієпископа і призначив на Тобольську кафедру. У 1927 – 1928 рр. він тимчасово управляв Челябінською єпархією. У 1928 р. Назарій був відправлений на спокій в московський Симонівський монастир. У тому ж році владика 1928 р. пропав безслідно. Про подальше життя його нічого не відомо [36, с. 75 – 78].

В силу таких обставин деякі дослідники стверджували, що це фактично означало закриття древньої обителі. Тобто братія після арешту настоятеля розбрелася і монастир у 1924 р. «само-розпустився» [41, с. 32; 746, с. 13]. Г. Логвин та В. Панащенко, навпаки, стверджують, що після ліквідації монастирські храми існували як парафіяльні церкви [43, с. 241]. Однак нам вдалося відшукати документ, який заперечує всі ці твердження. 8 квітня 1927 р. схимонах Панкратій звертався до Видубицького ігумена Митрофана з проханням прийняти його у монастир. До цього часу він 45 років перебував на Афоні, а у 1914 р. повернувся у Росію і перебував в одному з Кубанських монастирів. Після закриття більшовицькою владою його обителі, він захотів повернутися на Афон, однак отримав відмову влади. Виходячи з тих обставин схимонах Панкратій просився у Видубицький монастир, бо «в миру монаху жити важко». 14 квітня 1927 р. ігумен Митрофан дав відповідь у якій погодився прийняти «брата у Христі» у Видубицьку обитель [18, арк. 99 – 99 зв.].

Крім цього, у нас є ще одна інформація, яка підтверджує реальне існування Видубицької обителі у 1920-х рр. Згідно з офіційними даними радянських органів, станом на 7 липня 1928 р. у Видубицькому монастирі, перебував 31 насельник (8 монахів віком від 35 до 50 років і 23 – після 50-ти). На початку 1929 р. кількість монахів була такою ж [33, арк. 20; 34, арк. 3].

Виходячи із вище наведених даних, ми можемо стверджувати, що Свято-Михайлівський Видубицький монастир припи-



нив своє існування не раніше 1929 р. Такої ж думки дотримується і В. І. Ульяновський, який вперше висунув думку про те, що обитель продовжувала своє існування після 1924 р.

Після 1929 р. відомості про монастир перериваються аж до 1934 р. Відомо, що після закриття обителі храми були передані громаді Української Автокефальної Православної Церкви на чолі зі священником Павлом Височанським (Високчанським) [43, с. 241].

Вважалося, що монастир перебував у юрисдикції УАПЦ до 1934 р. (1936 р.), допоки не закрили Свято-Михайлівський і Свято-Георгіївський храми, а іконостаси «войовничі безбожники» спалили на монастирському майдані [41, с. 32]. Однак знайдений і вперше опублікований В. І. Ульяновським документ «акт передачі церковного майна» від 28 травня 1936 р. свідчить про інше. Документ був складений уповноваженою громади Георгіївської церкви М. Є. Базюк і уповноваженою Дарницької релігійної громади М. М. Гавриловою в присутності видубицького настоятеля протоієрея К. Степенка і дарницького протоієрея Венедикта Лисаківського. Згідно з актом дарницькій громаді передавалось все монастирське майно, яке збереглося до того часу. З Михайлівської церкви: престіл дерев'яний 135x107x90 см, срачиця полотняна 485x91, облачення на престіл, футляр для дарохранительниці, хрест дерев'яний на підставці, плат, хрест з розп'яттям стоячий, Євангеліє (1880 р.), жертвник дерев'яний 91x78, 2 покривала, трисвічник, кропило, чаша для освячення води, глечик для води, кадило старе; покривало на престіл, плат, 2 аналої, катапетасма, панікадило однарусне, підставники.

Іконостас дерев'яний однарусний з різними царськими дверима и 4 намісними іконами – розмір іконостасу 5,31x3,10 м. Ікона коло Царських дверей Спаситель і Богородиця; 4 маленькі круглі ікони євангелістів; 4 ікони в нижній частині іконостасу, 2 на північних і південних дияконських вратах.

Ікони Спасителя: Спаситель на горньому місці, 2 ікони Спасителя (старі), Хрещення Господнє, Воскресіння Христове на полотні, 2 ікони Нерукотворний Спас, Спаситель з хрестом, Страждання.

Ікони Богородиці: Охтирська, Благовіщення, Єлецька, Ченстоховська, Озерянська, Скорботна, явленні Богоматері прп. Сергію Радонезькому.

Ікони святих: св. Тихона, мч. Феодота, мч. Пахомія, мч. Порфирія, мчч. Георгія і Власія, свт. Феодосія, чуда архістратиґа Михаїла, свт. Феодосія і Миколая, свт. Феодосія. прпп. Спири-

дона і Никодима, прп. Іоана-воїна, архангела Михаїла, вмч. Георгія Побідоносця, св. ап. Андрія Первозваного, чудо Михаїла, вмч. Пантелеймона, прпп. Афанасія Лубенського і Анатолія, Зосими і Савватія.

Ікони виносні: св. ап. Андрія Первозваного, прп. Савви Освяченого, Введення в храм Пресвятої Богородиці, Стрітіння, вмч. Катерини, трьох святителів (свт. Василя, свт. Іоана, свт. Григорія), прп. Феодора Студита, ап. Филипа, Собор архістратига Михаїла, прп. Серафима. Всього 74 найменування.

Далі з 75 пункту йшли шафи, тумби, лампади, різні плечики, лавки, щітки, замки, кружки, доріжки, килими, облачення. Всього, згідно з описом (у Михайлівській церкві) 139 найменувань.

З Благовіщенської церкви: Престол 98x89x107 см., жертвник дерев'яний 88x88 см., хрест запрестольний дерев'яний, хрест дерев'яний, два малих напрестольних хрести, антимінс шовковий, іллітон, плащаниця оксамитова і на полотні, Євангеліє велике (1902), Євангеліє требне (1899), євхаристичний набір, панікадило трьохярусне.

Іконостас дерев'яний різьблений двоохрусний з 4 намісними іконами 89x53 см. (кожна); у верхньому ярусі дві хрестоподібні ікони і 1 овальна, в нижньому – 4 круглі, дві малі ікони при царських вратах. Довжина іконостасу 5,23 м.

Ікони Спасителя: «Розп'яття», явлення Ісуса Марії Магдалині, «Спаситель в терновому вінці» (2 ікони), «Нерукотворний Спас», «Благословляючий Спас», «Покладення в гріб».

Ікони Богородиці: Богоматір з копієм; Гавриїл і Богородиця; Скоропослушниця, Богородиця, О всехвальна Мати; Втамуї хвороби, Охтирська, Почаївська, Благовіщення (виносна), Покрова, Утішення, Богоматір.

Ікони святих: свт. Миколая (стара), 4 ікони постові на полотні, свтв. Георгія і Тихона Задонського, вмч. Георгія (в чеканеній ризі), вмц. Катерини; вмц. Варвари, свт. Миколая Мокрого, св. Феодосія, апп. Павла, Іоана, Марка; прп. Макарія Олександрійського, св. Іоана Хрестителя з іншими та ікони двонадесятих свят.

Крім цього столи, аналої, підсвічники, табуретки, покривала, плати, ковшики, стакани тощо. Всього 92 найменування.

Окремим розділом йшли богослужбові книги: три старі служебники; Псалтир, Апостол, требник, мінея, ірмологій, мінея загальна в шкіряній палітурці, октоїх, тріоді, акафіст і служба: Благовіщення Богородиці, Тихону Задонському, Варварі, архангелу Михаїлу, Ісусу Найсолодшому, апостолу Андрію, молитви на П'ятидесятницю і доповнення до требника».

Всіх речей, з двох храмів було 267 найменувань [32, арк. 1 – 6 зв.].

Так закінчилась дев'ятсотрічна історія обителі. Після остаточного закриття монастиря всі споруди, щоб не руйнувати, передали у господарське користування. Пізніше, у роки німецької окупації у обителі спалахнув вогник чернецтва, однак за короткий час про чернече життя на Видубичах забули на цілих 50 років.

#### *Джерела*

1. Біблія. Книги Священного Писання Старого та Нового Завіту. – К.: Видавничий відділ Української Православної Церкви Київського Патріархату, 2004. – 1417 с.
2. Центральний Державний Історичний Архів України в м. Києві (ЦДІАУК). – Ф. 127.– Оп. 699. – Спр. 656. Отчет Киево-Выдубицкого Михайловского монастыря за 1885 г.
3. ЦДІАУК. – Ф. 128. – Оп. 2. – Спр. 1247. Дело Духовного собора Киево-Печерския Лавры объ Архимандрите Назарии въ міре Николае Блинове.
4. ЦДІАУК. – Ф. 130. – Оп. 1. – Спр. 1116. О назначении архимандрита Киево-Печерской лавры Евлогия настоятелем Киево-Выдубицкого монастыря и членом киевского епархиального совета, о прохождении им службы.
5. ЦДІАУК. – Ф. 130. – Оп. 2. – Спр. 928. Описи книг монастырской библиотеки. Не ранее 1900 г.
6. ЦДІАУК. – Ф. 130. – Оп. 2. – Спр. 933. Отчет монастыря за 1902 г.
7. ЦДІАУК. – Ф. 130. – Оп. 2. – Спр. 941. Отчет монастыря за 1903 г.
8. ЦДІАУК. – Ф. 130. – Оп. 2. – Спр. 949. Отчет монастыря за 1905 г.
9. ЦДІАУК. – Ф. 130. – Оп. 2. – Спр. 951. Указы Киевской духовной консистории за 1906 – 1910 гг.
10. ЦДІАУК. – Ф. 130. – Оп. 2. – Спр. 953. Отчет монастыря за 1906 г.
11. ЦДІАУК. – Ф. 130. – Оп. 2. – Спр. 962. Ведомость о количестве монахов, учащихся и других лиц, находящихся в монастыре на епитимии 1908 г.
12. ЦДІАУК. – Ф. 130. – Оп. 2. – Спр. 964. Отчет монастыря за 1900г.
13. ЦДІАУК. – Ф. 130. – Оп. 2. – Спр. 990. Доклад и записка о ликвидации монастырских земледельческих хозяйств. Апрель 1919 г.
14. ЦДІАУК. – Ф. 130. – Оп. 2. – Спр. 988. Книга записи прихода и расхода церковно-экономических сумм за 1918 г.
15. ЦДІАУК. – Ф. 130. – Оп. 2. – Спр. 994. Список членов Киево-выдубицкой сельско-хозяйственной и ремесленной трудовой артели.
16. ЦДІАУК. – Ф. 130. – Оп. 3. – Спр. 21. Летопись монастыря 1883 – 1908.
17. ЦДІАУК. – Ф. 130. – Оп. 3. – Спр. 27. Дело о ремонте церковей монастыря.
18. ЦДІАУК. – Ф. 130. – Оп. 3. – Спр. 39. Описание кладбища при монастыре 1788 – 1927 гг.
19. ЦДІАУК. – Ф. 130. – Оп. 3. – Спр. 49. Страховая карточка за монастырские строения.
20. ЦДІАУК. – Ф. 130. – Оп. 3. – Спр. 52. Личное дело настоятеля монастыря епископа Назария.
21. ЦДІАУК. – Ф. 130. – Оп. 3. – Спр. 54. Дело об устройстве телефона в монастыре и отправке денежных сумм за пользование им.
22. ЦДІАУК. – Ф. 130. – Оп. 3. – Спр. 55. Дело об оплате налогов монастырем за недвижимое имущество.
23. ЦДІАУК. – Ф. 130. – Оп. 3. – Спр. 56. Летопись монастыря 1914 – 1918 гг.
24. ЦДІАУК. – Ф. 130. – Оп. 3. – Спр. 57. Дело об отчуждении земельных участков монастыря для постройки германовской железнодорожной ветки.

25. ЦДАУК. – Ф. 130. – Оп. 3. – Спр. 58. Дело об эвакуации церковного имущества в связи с приближением немецких войск.
26. ЦДАУК. – Ф. 130. – Оп. 3. – Спр. 69. Указы киевской духовной консистории.
27. ЦДАУК. – Ф. 130. – Оп. 3. – Спр. 73. Список монахов и служащих монастыря.
28. ЦДАУК. – Ф. 130. – Оп. 3. – Спр. 79. Протоколы заседаний членов Киево-Выдубицкой церковной общины.
29. ЦДАУК. – Ф. 130. – Оп. 3. – Спр. 81. Списки поступивших в св. Георгиевское братство при Киево-Выдубицком монастыре.
30. ЦДАУК. – Ф. 130. – Оп. 3. – Спр. 84. Рапорты настоятеля монастыря в Киевскую духовную консисторию о конфискации продуктов питания и имущества монастыря частями Красной армии.
31. ЦДАУК. – Ф. 130. – Оп. 3. – Спр. 86. Перечень повреждений и причененных монастырским зданиям отступающими из г. Киева польскими войсками.
32. ЦДАУК. – Ф. 130. – Оп. 3. – Спр. 102. Акт передачи церковного имущества религиозной общиной Киево-Выдубецкой георгиевской церкви в Дарницкую религиозную общину 1936 г.
33. Центральний Державний Архів Вищих Органів Влади у м. Києві (ЦДАВО). – Ф. 5. – Оп. 1 – Спр. 1065. Циркуляри Донецького, Катеринославського и Запорозького губисполкомов о работе отделов ЗАГСов.
34. ЦДАВО. – Ф. 5. – Оп. 3. – Спр. 1066. Сведения о существующих и закрытых монастырях по округам на 1 января 1929 г.
35. ЦДАВО. – Ф. 725. – Оп. 1. – Спр. 83. Докладная записка о повреждениях памятников старины от взрыва пороховых складов 5-го июня 1918 г. на Зверинце. (1918 г.).

### *Література*

36. Биографические сведения о братии Киево-Печерской Лавры, пострадавшей за Православную веру в 20 столетии / Сост. Л. П. Рылкова. – К.: Типографія Свято-Успенскія Києво-Печерскія Лавры, 2008. – 292 с.
37. Власовський І., проф. Нарис історії Української Православної Церкви: У 4 т., 5 кн. – К.: Вид. Української Православної Церкви Київського Патріархату, 1998. – Т. 4. – Ч. 1. – 368 с.
38. Димитрій (Рудюк), митр., Клос В., прот. Києво-Михайлівський Золотоверхий монастир. – К., 2013. – 416 с.
39. Дорошенко Ю. Державно-церковні відносини за часів Української держави 1917 – 1920 років // Православний вісник. – К.: Вид. Української православної Церкви Київського Патріархату, 1999. – № 7 – 8, – С. 34 – 43.
40. Евлогий, архим. Заметка к статье "Церкви и монастыри, построенные в Киеве князьями" (Труды КДА. 1892. №3) // Труды Киевской Духовной Академии. – К.: Типографія Г. Т. Корчакъ-Новицкаго, Михайловская ул., д. № 4-й., – 1892. – Т. 1. – С. 651 – 652.
41. Кілессо Т. С. Видубицький монастир. – К.: "Техніка", 1999. – 127 с.
42. Клос В., прот. Свято-Михайлівський Золотоверхий монастир під час української революції (1917 – 1921) та більшовицької влади (поч. 1920-х) // Православний вісник. – К.: Видавництво Української Православної Церкви Київського Патріархату, 2013. – № 2. – С. 46 – 55.
43. Логвин Г., Панашенко В. Видубицький Свято-Михайлівський монастир // Звід пам'яток історії та культури України: Київ. – Кн. 1. – Ч. 1.: А-Л. – К., 1999. – С. 240 – 241.
44. Матвеев Р. Державно-церковні відносини в СРСР в період 1917 – 1991 років. Магістерська робота випускника Київської православної богословської академії Української Православної Церкви Київського Патріархату. – К., 2009. – 120 с.
45. Нестуля О. Біля витоків державної системи охорони пам'яток культури в Україні (Доба Центральної Ради, Гетьманщини, Директорії). – К.-Полтава, 1994. – 238 с.

46. Никитенко Л. Утворення Української Автокефальної Православної Церкви на Першому Всеукраїнському Православному Церковному Соборі 14–30 жовтня 1921 р. Дисертація на здобуття вченого ступеня кандидата богословських наук випускника Київської Духовної Академії Української Православної Церкви Київського Патріархату. – К., 2000 – 175 с. + дод.
47. Преловська І. «Жертва революції» (Про Золотоверхий Свято-Михайлівський монастир) // Православний вісник. – К.: Вид. Української Православної Церкви Київського Патріархату, 1998. – № 11 – 12. – С. 39 – 40.
48. Ульяновский В. Выдубицкий чуда архангела Михаила монастир. История в лицах, памятниках архитектуры и церковного искусства. – К.: Изд. дом "МУЗЕЙ ШЕРЕМЕТЬЕВЫХ", 2009. – 623 с.
49. Церковные ведомости издаваемые при Святейшем Правительствующем Синоде. – СПб.: Синодальная Типография, 1910. – № 2. – С. 5.
50. Церковные ведомости издаваемые при Святейшем Правительствующем Синоде. – СПб.: Синодальная Типография, 1910. – № 13. – С. 74.
51. Щербань М. Церковна політика Радянського уряду в Україні в 1917 – 1939 роках. Дисертація на здобуття вченого ступеня кандидата богословських наук випускника Київської Духовної Академії Української Православної Церкви Київського Патріархату. – К., 2003. – 222 с.

#### *Електронні джерела*

52. Ковалинский В. Взрыв на Зверинце. [Електронний ресурс] / Режим доступу: [http://www.weekend.com.ua/spectemy/kievskaja-starina/vzryv--na-zverintse\\_arhiv\\_art.htm](http://www.weekend.com.ua/spectemy/kievskaja-starina/vzryv--na-zverintse_arhiv_art.htm)
53. Корреспондент: Вибух столичного масштабу. У 1918 році через вибухи військових складів у Києві було знищено цілий район. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://ua.korrespondent.net/journal/1600203-korrespondent-vibuh-stolichnogo-masshtabu-u-1918-roci-cherez-vibuhi-vijskovih-skladiv-u-ki-evi-bulo-z>

#### *Dzherela*

1. Bibliia. Knyhy Sviashchenoho Pysannia Staroho ta Novoho Zavitu. – К.: Vydavnychi viddil Ukrainkoï Pravoslavnoi Tserkvy Kyivskoho Patriarkhatu, 2004. – 1417 s.
2. Tsentralnyi Derzhavnyi Istorychnyi Arkhiv Ukrainy v m. Kyievi (TsDIAUK). – F. 127.– Op. 699. – Spr. 656. Otchet Kyevo-Vydubyskoho Mykhailovskoho monastyria za 1885 h.
3. TsDIAUK. – F. 128. – Op. 2. – Spr. 1247. Delo Dukhovnaho sobora Kyevo-Pecherskiyia Lavry ob Arkhymandryte Nazariy v mire Nykolae Blyнове.
4. TsDIAUK. – F. 130. – Op. 1. – Spr. 1116. O naznachenny arkhymandryta Kyevo-Pecherskoï lavry Evlohyya nastoiatelem Kyevo-Vydubyskoho monastyria y chlenom kyevs'koho eparkhial'nogo soveta, o prokhozhdenny ym sluzhby.
5. TsDIAUK. – F. 130. – Op. 2. – Spr. 928. Opysy knyh monastyrskoï byblyoteky. Ne ranee 1900 h.
6. TsDIAUK. – F. 130. – Op. 2. – Spr. 933. Otchet monastyria za 1902 h.
7. TsDIAUK. – F. 130. – Op. 2. – Spr. 941. Otchet monastyria za 1903 h.
8. TsDIAUK. – F. 130. – Op. 2. – Spr. 949. Otchet monastyria za 1905 h.
9. TsDIAUK. – F. 130. – Op. 2. – Spr. 951. Ukazy Kyevs'koï dukhovnoï konsystoryy za 1906 – 1910 hh.
10. TsDIAUK. – F. 130. – Op. 2. – Spr. 953. Otchet monastyria za 1906 h.
11. TsDIAUK. – F. 130. – Op. 2. – Spr. 962. Vedomost o kolychestve monakhov, uchashchykhsia y druhykh lyts, nakhodiashchykhsia v monastyre na yepytymy 1908 h.
12. TsDIAUK. – F. 130. – Op. 2. – Spr. 964. Otchet monastyria za 1900h.



13. TsDIAUK. – F. 130. – Op. 2. – Spr. 990. Doklad y zapyska o lykvydatsyy monastyrskyykh zemledelcheskyykh khoziaistv. Aprel 1919 h.
14. TsDIAUK. – F. 130. – Op. 2. – Spr. 988. Knyha zapysy prykhoda y raskhoda tserkovno-ekonomycheskyykh summ za 1918 h.
15. TsDIAUK. – F. 130. – Op. 2. – Spr. 994. Spysok chlenov Kyevo-vydubytsoi sel'sko-khoziaistvennoi y remeslennoi trudovoi artely.
16. TsDIAUK. – F. 130. – Op. 3. – Spr. 21. Letopys monastyria 1883 – 1908.
17. TsDIAUK. – F. 130. – Op. 3. – Spr. 27. Delo o remonte tserkvei monastyria.
18. TsDIAUK. – F. 130. – Op. 3. – Spr. 39. Opysanye kladbyshcha pry monastyre 1788 – 1927 hh.
19. TsDIAUK. – F. 130. – Op. 3. – Spr. 49. Strakhovaia kartochka za monastyrskye stroenyia.
20. TsDIAUK. – F. 130. – Op. 3. – Spr. 52. Lychnoe delo nastoiatelia monastyria epyskopa Nazariia.
21. TsDIAUK. – F. 130. – Op. 3. – Spr. 54. Delo ob ustroistve telefona v monastyre y otpravke denezhnykh summ za polzovenye ym.
22. TsDIAUK. – F. 130. – Op. 3. – Spr. 55. Delo ob oplate nalohov monastyrem za nedvyzhymoe ymushchestvo.
23. TsDIAUK. – F. 130. – Op. 3. – Spr. 56. Letopys monastyria 1914 – 1918 hh.
24. TsDIAUK. – F. 130. – Op. 3. – Spr. 57. Delo ob otchuzhdenyy zemelnykh uchestkov monastyria dlia postroiky hermanovskoi zheleznodorozhnoi vetky.
25. TsDIAUK. – F. 130. – Op. 3. – Spr. 58. Delo ob evakuatsyy tserkovnogo imushchestva v sviazy s pryblzhenyem nemetskyykh voisk.
26. TsDIAUK. – F. 130. – Op. 3. – Spr. 69. Ukazy kyevskoi dukhovnoi konsystoryi.
27. TsDIAUK. – F. 130. – Op. 3. – Spr. 73. Spysok monakhov y sluzhashchyykh monastyria.
28. TsDIAUK. – F. 130. – Op. 3. – Spr. 79. Protokoly zasedaniy chlenov Kyevo-Vydubytsoi tserkovnoi obshchyny.
29. TsDIAUK. – F. 130. – Op. 3. – Spr. 81. Spysky postupyvshyykh v sv. Heorhyevskoe bratstvo pry Kyevo-Vydubytskom monastyre.
30. TsDIAUK. – F. 130. – Op. 3. – Spr. 84. Raporty nastoiatelia monastyria v Kyevsuiiu dukhovniiu konsystoryiu o konfyskatsyy produktov pytaniia i imushchestva monastyria chastiamy Krasnoi armyy.
31. TsDIAUK. – F. 130. – Op. 3. – Spr. 86. Perechen povrezhdeniy y prychenennykh monastyrskym zdaniyam otstupaiushchymy yz h. Kyeva polskymy voiskamy.
32. TsDIAUK. – F. 130. – Op. 3. – Spr. 102. Akt predachy tserkovnogo ymushchestva relyhioznoi obshchynoi Kyevo-Vydubetskoï heorhyevskoi tserkvy v Darnytskuiiu relyhiozniiu obshchynu 1936 h.
33. Tsentralnyi Derzhavnyi Arkhiv Vyshchyykh Orhaniv Vlady u m. Kyievi (TsDAVO). – F. 5. – Op. 1 – Spr. 1065. Tsyrukuliary Donetskoho, Ekaterynoslavskoho y Zaporozhskoho hubyspolkomov o rabote otdelov ZAHSoV.
34. TsDAVO. – F. 5. – Op. 3. – Spr. 1066. Svedeniia o sushchestvuiushchyykh y zakrytykh monastyriakh po okruham na 1 yanvaria 1929 h.
35. TsDAVO. – F. 725. – Op. 1. – Spr. 83. Dokladnaia zapyska o povredzheniakh pamiatnykov staryny ot vzryva porokhovyykh skladov 5-ho yiunia 1918 h. na Zveryntse. (1918 h.).

#### *Literatura*

36. Byohrafycheskye svedeniia o bratyy Kyevo-Pecherskoï Lavry, postradavshei za Pravoslavnuiiu veru v 20 stoletyy / Sost. L. P. Rylkova. – K.: Typohrafiia Sviato-Uspenskiia Kyevo-Pecherskiia Lavry, 2008. – 292 s.
37. Vlasovskiy I., prof. Narys istorii Ukrainskoi Pravoslavnoi Tserkvy: U 4 t., 5 kn. – K.: Vyd. Ukrainskoi Pravoslavnoi Tserkvy Kyivskoho Patriarkhatu, 1998. – T. 4. – Ch. 1. – 368 s.
38. Dymytrii (Rudiuk), mytr., Klos V., prot. Kyievo-Mykhailivskiy Zolotoverkhyi monastyr. – K., 2013. – 416 s.

39. Doroshenko Yu. Derzhavno-tserkovni vidnosyny za chasiv Ukrainskoi derzhavy 1917 – 1920 rokov // Pravoslavnyi visnyk. – K.: Vyd. Ukrainskoi pravoslavnoi Tserkvy Kyivskoho Patriarkhatu, 1999. – # 7 – 8, – S. 34 – 43.
40. Evlohyi, arkhym. Zametka k state "Tserkvy y monastyri, postroennye v Kyeve kniaziamy" (Trudy KDA. 1892. #3) // Trudy Kyevskei Dukhovnoi Akademyy. – K.: Typohrafiia H. T. Korchak-Novytskaho, Mykhailovskaia ul., d. # 4-y., – 1892. – T. 1. – S. 651 – 652.
41. Kileso T. S. Vydubyskyi monastyr. – K.: "Tekhnika", 1999. – 127 s.
42. Klos V., prot. Sviato-Mykhailivskyi Zolotoverkhyi monastyr pid chas ukrainskoi revoliutsii (1917 – 1921) ta bilshovytskoi vlady (poch. 1920-kh) // Pravoslavnyi visnyk. – K.: Vydavnytstvo Ukrainskoi Pravoslavnoi Tserkvy Kyivskoho Patriarkhatu, 2013. – # 2. – S. 46 – 55.
43. Lohvyn H., Panashenko V. Vydubyskyi Sviato-Mykhailivskyi monastyr // Zvid pamiatok istorii ta kultury Ukrainy: Kyiv. – Kn. 1. – Ch. 1.: A-L. – K., 1999. – S. 240 – 241.
44. Matvieiev R. Derzhavno-tserkovni vidnosyny v SRSR v period 1917 – 1991 rokov. Mahisterska robota vypusnyka Kyivskoi pravoslavnoi bohoslovskoi akademii Ukrainskoi Pravoslavnoi Tserkvy Kyivskoho Patriarkhatu. – K., 2009. – 120 s.
45. Nestulia O. Bilia vytykiv derzhavnoi systemy okhorony pamiatok kultury v Ukraini (Doba Tsentralnoi Rady, Hetmanshchyny, Dyrektorii). – K.-Poltava, 1994. – 238 s.
46. Nykytenko L. Utvorennia Ukrainskoi Avtokefalnoi Pravoslavnoi Tserkvy na Pershom Vseukrainskomu Pravoslavnomu Tserkovnomu Sobori 14 – 30 zhovtnia 1921 r. Dysertatsiia na zdobuttia vchenoho stupenia kandydata bohoslovskykh nauk vypusnyka Kyivskoi Dukhovnoi Akademii Ukrainskoi Pravoslavnoi Tserkvy Kyivskoho Patriarkhatu. – K., 2000 – 175 s. + dod.
47. Prelovska I. «Zhertva revoliutsii» (Pro Zolotoverkhyi Sviato-Mykhailivskyi monastyr) // Pravoslavnyi visnyk. – K.: Vyd. Ukrainskoi Pravoslavnoi Tserkvy Kyivskoho Patriarkhatu, 1998. – # 11 – 12. – S. 39 – 40.
48. Ulianovskiy V. Vydubyskyi chuda arkhaneli Mykhayla monastyr. Ystoria v lytsakh, pamiatnykakh arkhitektury i tserkovnoho iskusstva. – K.: Yzd. dom "MU-ZEI ShEREMETEVIK", 2009. – 623 s.
49. Tserkovnye vedomosti yzdavaemye pry Sviateishem Pravytelstvuiushchem Synode. – SPb.: Synodalnaia Typohrafiia, 1910. – # 2. – S. 5.
50. Tserkovnye vedomosti yzdavaemye pry Sviateishem Pravytelstvuiushchem Synode. – SPb.: Synodalnaia Typohrafiia, 1910. – # 13. – S. 74.
51. Shcherban M. Tserkovna polityka Radianskoho uriadu v Ukraini v 1917 – 1939 rokakh. Dysertatsiia na zdobuttia vchenoho stupenia kandydata bohoslovskykh nauk vypusnyka Kyivskoi Dukhovnoi Akademii Ukrainskoi Pravoslavnoi Tserkvy Kyivskoho Patriarkhatu. – K., 2003. – 222 s.

#### *Elektronni dzherela*

52. Kovalynskiy V. Vzryv na Zveryntse. [Elektronnyi resurs] / Rezhym dostupu: [http://www.weekend.com.ua/spectemy/kievskaja-starina/vzryv--na-zverintse\\_arhiv\\_art.htm](http://www.weekend.com.ua/spectemy/kievskaja-starina/vzryv--na-zverintse_arhiv_art.htm)
53. Korrespondent: Vybukh stolychnoho masshtabu. U 1918 rotsi cherez vybukhy viiskovykh skladiv u Kyievi bulo znyshcheno tsilyi raion. [Elektronnyi resurs] / Rezhym dostupu: <http://ua.korrespondent.net/journal/1600203-korrespondent-vibuh-stolichnogo-masshtabu-u-1918-roci-cherez-vibuhi-vijskovih-skladiv-u-ki-evi-bulo-z>